

MODALITATE ȘI NEGAȚIE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

DANA MANEA

Institutul de Lingvistic „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

1. Dimensiuni semantice ale modalității

Studiile de lingvistică au în vedere, în general, următoarele dimensiuni semantice de bază ale modalității: *dynamic*, *deontic*, *epistemic* și, eventual, *aletic*. Acestea se adaugă și *evidențialitatea* – asociat cu / diferentiat de modalitatea *epistemică*.

Rafinând cadrul teoretic, se poate disocia între modalitatea „participativ” intern sau extern (engl. *participant-internal modality* și *participant-external modality*). Tabelul de mai jos înfățișează corespondența dintre cele două tipuri de abordare ale instanțelor modalității.

<i>probabilitatea forte</i> („supoziția”) <i>nonprobabilitatea</i> (<i>excluderea</i>) <i>probabilitatea slabă</i> („ipoteza, judecata speculativ”) <i>nonprobabilitatea</i> (<i>excluderea</i>) <i>certitudinea</i> <i>noncertitudinea</i> (<i>incertitudinea</i>) <i>probabilitatea asumată de locutor</i> (<i>evidențialitatea</i>) <i>nonprobabilitatea</i> (<i>excluderea</i>)	modalitatea epistemică	modalitatea epistemică
<i>capacitatea / abilitatea</i> <i>noncapacitate / nonabilitate</i>	modalitatea dinamică	modalitatea participativ intern
<i>permisiunea</i> <i>nonpermisiunea</i> (<i>interdicția</i>) <i>obligativitatea</i> <i>nonobligativitatea</i> (<i>facultativitatea</i>)	modalitatea deontică	modalitatea participativ extern
<i>posibilitatea</i> <i>nonposibilitatea</i>	modalitatea nondeontică	
<i>necesitatea</i> <i>contingența</i>	[modalitatea aletică]	

2. Mijloace de expresie (semi)gramaticalizate ale modalității

În ce privește codificarea modalității în limbajul natural se acceptă că – de la limbaj particular la limbaj particular – dimensiunile semantice de bază ale modalității și valorile lor pot fi redată prin diferite mijloace lingvistice: operatori verbali modali (OpvM); categoria gramaticală a modului (CgM); afix (AfM); mijloace lexicale: adverbe (AdvM), adjective (AdjM), verbe (VbM); etichete modale (engl. *modal tags*, EtM); particule modale (PtrM); caz modal (CazM). Tabelul de mai jos înfățișează posibilitățile de exprimare ale modalității în română.

OpvM	CgM	AfM	AdvM & AdjM	VbM	EtM	PtrM	CazM
<i>a avea</i> <i>a fi</i> <i>a putea</i> <i>a trebui</i> <i>a veni</i>	<i>indicativ</i> <i>subjonctiv</i> <i>optativ</i> <i>imperativ</i> <i>prezumtiv</i>	0	<i>probabil</i> <i>posibil</i> etc. <i>cert</i> <i>incert</i> etc.	<i>a vrea</i> <i>a b nu</i> <i>a crede</i> etc.	(p) <i>cred</i> (p) <i>presupun</i> (p) <i>b nuiesc</i>	0	0

Ne propunem să discutăm în cele ce urmează situația interacțiunii negației – modalitate în structurile cu operatori modali verbali (OpvM).

În limba română actuală, pentru redarea modalității sunt utilizate cinci tipare sintactice în care operatorii verbali pot avea orice formă finită sau forma de gerunziu. Diferenții ai componenților ai clasei operatorilor modali nu sunt acceptați în toate tiparele:

1. a. b. c. d. (OpvM *a putea, a trebui, a fi, a putea* (P [Particula_s V_{subjonctiv}]))
2. a. b. c. (OpvM *a avea, a fi, a putea* (P [Particula_a V_{infinitiv}]))
3. a. b. (OpvM *a avea, a fi* (P [V_{supin}]))
4. (OpvM *a putea* (P [Particula_∅ V_{infinitiv}]))
5. a. b. (OpvM *a trebui, a veni* (P [V_{participiu}]))

Lucrările de gramatică română semnalează faptul că în astfel de structuri se produce o reorganizare sintactică, prin deplasarea unor componente în poziție frontală:

1. a. **poate**_p (*Ion s-a înaleag situația*) = *Ion poate s-a înaleag situația*.
1. b. **trebuie**_p (*Ion s-a mearg în excursie*) = *Ion trebuie s-a mearg în excursie*.
1. c. **este**_p (când / dac *Ion s-a lucreze*) = *Dac / Când este s-a lucreze Ion, Ion lucreaz*.
1. d. **pare**_p (*Ion s-a r spund la provocări*) = *Ion pare s-a r spund la provocări*.
2. a. **are**_p (*Ion a povestit multe*) = *Ion are a povestit multe*.
2. b. **este**_p (când / dac *a se întâmplă nenorocirea*) = *Dac / Când este a se întâmplă o nenorocire, nenorocirea se întâmplă*.
2. c. **pare**_p (*Andreea a se înalege cu noii colegi*) = *Andreea pare a se înalege cu noii colegi*.
3. a. **are**_p (*Ion de povestit multe*) = *Ion are de povestit multe*.
3. b. **este**_p (*propunerea lui Ion de re inut*) = *Propunerea lui Ion este de re inut*.

4. **poate**_P (*Maria veni cu noi*) = *Maria poate veni cu noi.*
 5. a. **trebuie**_P (*lucrarea sus inut în martie*) = *Lucrarea trebuie sus inut în martie.*
 5.b. **vin**_P (*citatele introduse aici*) = *Aici vin introduse citatele.*

3. Interac iunea modalitate – nega ie

3.1. Nega ia propozi ional i polaritatea pozitiv vs negativ

Modalitatea opereaz pe trei paliere lingvistice distincte: propozi ional, (sub)propozi ional i discursiv. Nega ia opereaz similar. Structurile cu operatori ac ioneaz la nivel propozi ional.

În limba român nega ia propozi ional se exprim printr-un singur marcator, actualizat ca afix liber (**nu**) sau afix legat (**ne-**). Selec ia tipului de afix este impus de forma verbului: **nu** se ata eaz formelor finite i infinitivului; **ne-** se ata eaz formelor nonfinite gerunziu, supin i participiu.

Marcatorul de nega ie propozi ional are pozi ie preverbal : (Neg)(V). În cazul infinitivului, al subjonctivului i al supinului marcatorul de nega ie este aparent pe al doilea loc. La infinitiv i la subjonctiv el este precedat de particulele *a* i, respectiv, *s* : Particul **a nu spune**, Particul **a nu fi spus**; Particul *s* **nu spun** , Particul *s* **nu fi spus**. La supin *de* func ioneaz ca element component al formei verbale, similar cu *a* i *s* : Formant *de nerezolvat*.

Polaritatea pozitiv [canonic] vs negativ [noncanonic] prive te în primul rând structurile în care formei verbale îi este antepus afixul:

- (1) *A venit i el cu noi.* vs **Nu a venit** *i el cu noi.* [declarativ]
- (2) *A venit Ion ?* vs **Nu a venit** *Ion?* [interogativ]
- (3) *A venit Ion !* vs **Nu a venit** *Ion!* [exclamativ]
- (4) *Ion, pleac i tu!* vs **Ion nu pleca** *i tu!* [imperativ]
- (5) *Plecând Ion, am discutat în lini te.* vs **Neplecând** *Ion, nu am discutat în lini te.*
- (6) *Chiar invitat, nu ar veni.* vs **Chiar neinvit** *at, ar veni.*

3.2. Strategii de plasare a negatorului propozi ional în româna actual

Din perspectiv logic , nega ia verbal poate fi privit ca o instan a modalit ii, i anume ca form a exprim rii categoriei „ireal”.

Chiar dac nu o interpret m strict ca o instan a modalit ii, nega ia trebuie luat în considerare ca un mijloc de exprimare a unor valori modale. Mecanismul sintactico-semantic este evident în cazul structurilor cu operatori modali verbali, unde asocierea negatorului are consecin e semantice care pot sau nu s implice polaritatea pozitiv vs negativ. În limba român exist trei strategii de amplasare a nega iei: (Neg (OpvM (p))), (OpvM Neg (p)) i (Neg (OpvM Neg (p))).

Prin (OpvM (p))) se red o anumit valoare modal , iar prin strategia de antepunere a marcatorului de nega ie (Neg(OpvM) (p))) se specific valoarea „pereche”:

(a) modalitatea epistemic :

(OpvM_a trebui (p)) [*probabilitatea forte*]

- (7) *Bunicul trebuie s fi cântat frumos în tinere e.*
- (8) **Trebuie s fi nins** *mai sus la munte, pentru c aici este deja r coare.*

(OpvM_a putea (p)) [*probabilitatea slab*]

(9) *Maria poate s fie plecat în str in tate, fiindc nu r spunde la telefon.*

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a putea}) (p))) – [nonprobabilitatea (excluderea)]

(10) *Maria nu poate s fie plecat în str in tate, fiindc am întâlnit-o în parc acum zece minute.*

(OpvM_{a (i se) p rea}) (p)) [probabilitatea ± asumat de locutor (eviden ialitatea)]

(11) **(Mi se) pare c arat** foarte bine de când s-a m ritat.

(12) **(Mi se) pare preg tit** pentru examen.

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a (i se) p rea}) (p))) [nonprobabilitatea (excluderea)]

(13) **Nu (mi se) pare c arat** foarte bine de când s-a m ritat.

(14) **Nu (mi se) pare preg tit** pentru examen.

(b) modalitatea participativ intern

(OpvM_{a putea}) (p)) [capacitatea / abilitatea]

(15) *Ana poate s citeasc f r ochelari.*

(16) *Vântul acesta poate rupe copacii.*

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a putea}) (p))) [noncapacitatea / nonabilitatea]

(17) *Ana nu poate s citeasc f r ochelari.*

(18) *Vântul acesta nu poate rupe copacii.*

(c) modalitatea participativ extern

(OpvM_{a putea}) (p)) [permisiunea]

(19) *Sunt de acord, Ioana poate s r mân acas .*

(20) **Pot s opresc** la Paris, nu-i a a / a a-i?

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a putea}) (p))) [nonpermisiunea (interdic ia)]

(21) *Sunt de acord, Ioana nu poate s r mân acas .*

(22) **Nu pot s opresc** la Paris, nu-i a a / a a-i?

(OpvM_{a trebui, a avea}) (p)) [obligativitatea]

(23) *Pentru încheierea acestui contract trebuie s fie prezen i ambii so i.*

(24) **Ei au de pl tit** impozitele pe proprietate.

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a trebui, a avea}) (p))) [nonobligativitatea (facultativitatea)]

(25) *Pentru încheierea acestui contract nu trebuie s fie prezen i ambii so i.*

(26) *Ei nu au de plăt* impozitele pe proprietate.

(OpvM_{a putea, a avea}(p)) [posibilitatea]

(27) *Luna viitoare Ion poate să solicite* un credit la bancă .

(28) *Luna viitoare poate solicita* un credit la bancă .

(29) *În legătură cu amabilitatea personalului am a mă plânge*.

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a putea, a avea} (p))) [nonposibilitatea]

(30) *Luna viitoare Ion nu poate să solicite* un credit la bancă .

(31) *Luna viitoare Ion nu poate solicita* un credit la bancă .

(32) *În legătură cu amabilitatea personalului nu am a mă plânge*.

(OpvM_{a trebui, a avea, a fi, a veni} (p)) [necesitatea]

(33) *Pentru renovarea casei trebuie să se obțină* autorizație de la primărie.

(34) *Disertația trebuie să fie pregătită* cu două săptămâni înainte.

(35) *Disertația trebuie susținută* public.

(36) *Pe tema asta ai mult de discutat*.

(37) *Când ești de lucru, se lucrează* .

(38) *Propunerea e de reținut*.

(39) *În locul acesta vine inserat* citatul.

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a trebui, a avea, a fi, a veni} (p))) [contingență]

(40) *Pentru renovarea casei nu trebuie să se obțină* autorizație de la primărie.

(41) *Disertația nu trebuie să fie pregătită* cu două săptămâni înainte.

(42) *Disertația nu trebuie susținută* public, ci doar în fața unei comisii.

(43) *Pe tema asta nu ai mult de discutat*.

(44) *Când nu ești de lucru, (nu) se lucrează* .

(45) *Propunerea nu e de reținut*.

(46) *? În locul acesta nu vine inserat* citatul.

Sunt de remarcat următoarele:

(i) Structura (OpvM_{a trebui} (p)) care exprimă *probabilitatea forte* nu are corespondent o structural cu negator și cu același OpvM (*a trebui*) care să codifice lingvistic valoarea *excludere*:

(Neg_{nu / ne-}(OpvM_{a trebui} (p))) [nonprobabilitatea (excluderea)]

(47) **Bunicul nu trebuie să fi cântat frumos în tinerețe*.

(48) **Nu trebuie să fi nins mai sus la munte, pentru că aici este deja răcoare*.

(ii) Nu totdeauna OpvM corespund. Astfel, *certitudinea* este exprimat operatorul modal *a trebui*, iar *incertitudinea* prin asocierea negației cu operatorul modal *a putea*:

(OpvM_{a trebui} (p)) [certitudinea]

(49) *Telefonul trebuie să fie în posesia* .

(Neg_{nu/ne-}(OpvM_{a putea})(p)) [*noncertitudinea (incertitudinea)*]

(50) *Telefonul nu poate fi în po et .*

Structurile ob inute prin strategia (Neg OpvM (p)) – permis tuturor tiparelor cu operatori verbali modali – nu într sub inciden a polarit ii pozitiv vs negativ, de vreme ce ele exprim valori modale diferite fa de structurile (OpvM (p)).

Pun în eviden polaritatea pozitiv vs negativ structurile provenite din a doua strategie de amplasare a nega iei – (OpvM Neg (p)) – care este admis numai pentru tiparele 1 a. b. c. d.; 2 b. c.; 3b., i, eventual, 5.a:

1. a. **poate**_P (*Ion s nu în eleag situa ia*) = *Ion pare s nu în eleag situa ia.*
1. b. **trebuie**_P (*Ion s nu mearg în excursie*) = *Ion trebuie s nu mearg în excursie.*
1. c. **este**_P (_{când / dac} *Maria s nu se m rite*) nu se va m rita)) = *Dac este s nu se m rite, Maria nu se va m rita.*
1. d. **pare**_P (*Ion s nu r spund la provoc ri*) = *Ion pare s nu r spund la provoc ri.*
2. b. **este**_P (_{când / dac} *a nu se întâmpla nenorocirea*) nenorocirea (nu) se întâmpl)) = *Când este a se întâmpla nenorocirea, nenorocirea (nu) se întâmpl .*
2. c. **pare**_P (*Andreea a nu se în elege cu noii colegi*) = *Andreea pare a nu se în elege cu noii colegi.*
3. b. **este**_P (*purtarea lui Ion de neiertat*) = *Purtarea lui Ion este de neiertat.*
5. a. ? **trebuie**_P (*r spunsurile la întreb ri nediscutate în clas*) = ? *R spunsurile la întreb ri trebuie nediscutate în clas .*

În cazul celorlalte tipare strategia (OpvM Neg (p)) are drept rezultat structuri nereperate în limba român :

2. a. ***are**_P (*Ion a nu povesti multe*) = **Ion are a nu povesti multe.*
3. a. ***are**_P (*Ion de nepovestit multe*) = **Ion are de nepovestit multe.*
4. ***poate**_P (*Maria nu veni cu noi*) = **Maria poate nu veni cu noi.*
- 5.b. ***vin**_P (*citatele neintroduse aici*) = **Aici vin neintroduse citatele.*

În situa ia red rii modalit ii cu operatori verbali, româna permite i o a treia strategie de amplasare a nega iei: (Neg OpvM Neg (p)).

Aceasta este admis în acelea i tipare ca strategia (OpvM Neg (p)):

1. a. **nu poate**_P (*Ion s nu în eleag situa ia*) = *Ion nu poate s nu în eleag situa ia.*
1. b. **nu trebuie**_P (*Ion s nu mearg în excursie*) = *Ion nu trebuie s nu mearg în excursie.*
1. c. **nu este**_P (_{când / dac} *Maria s nu se m rite*) (nu) se va m rita)) = *Dac (nu) este s nu se m rite, Maria nu se va m rita.*
1. d. **nu pare**_P (*Ion s nu r spund la provoc ri*) = *Ion nu pare s nu r spund la provoc ri.*
2. b. **nu este**_P (_{când / dac} *a nu se întâmpla*) (nu) se întâmpl)) = *Când nu este a se întâmpla, (nu) se întâmpl .*
2. c. **nu pare**_P (*Andreea a nu se în elege cu noii colegi*) = *Andreea nu pare a nu se în elege cu noii colegi.*

3. b. **nu este** _P (*purtarea lui Ion de neiertat*) = *Purtarea lui Ion nu este de neiertat.*
 5. a.? **nu trebuie** _P (*r spunsurile la întreb ri nediscutate în clas*) = ? *R spunsurile la întreb ri nu trebuie nediscutate în clas .*

La fel ca (OpvM Neg (p)), strategia (Neg OpvM Neg (p)) nu produce structuri acceptate în limba română în cazul OpvM din tiparele:

2. a. ***nu are** _P (*Ion a nu povesti multe lucruri*) = **Ion nu are a nu povesti multe.*
 3. a. * **nu are** _P (*Ion de nepovestit multe.*) = **Ion nu are de nepovestit multe.*
 4. * **nu poate** _P (*Maria nu veni cu noi*) = **Maria nu poate nu veni cu noi.*
 5.b. ***nu vin** _P (*citatele neintroduse aici*) = **Aici nu vin neintroduse citatele.*

Structurile provenite din această strategie nu ilustrează polaritatea pozitiv vs negativ.

Strategia (NegOpv Neg (p)) reprezintă, în primul rând, un mijloc de redare a dublei negații (în sens logic [$\neg(\neg p)$ p]).

Enunțul (51a) exprimă modalitatea epistemică evidențială cu valoarea *probabilitate asumat de locutor*, prin dubla negație, la fel ca (51 b):

- (51) (a) *Ion nu pare să nu fie de acord cu noi.*
 (b) *Ion pare să fie de acord cu noi.*

Enunțurile (52 a), (52 c) exprimă, prin dubla negație, modalitatea orientată către participantul intern valoarea *obligativitate*, la fel ca (52 b) și (52 d) în care marcatorul verbal (Neg) nu apare:

- (52) (a) **Nu trebuie să nu vii cu noi.**
 (b) *Trebuie să vii cu noi.*
 (c) **Nu se poate să nu meargă motorul.**
 (d) *Trebuie să meargă motorul.*

În al doilea rând, prin această strategie este ilustrat faptul că modalitatea nu este o categorie cu valori discrete, ci constituie un continuum cu o anume dinamică în care dimensiunile de bază sunt interrelaționate. În enunțurile (53a) și (54a), echivalentele semnificației cu (53b) și, respectiv, cu (54b) nu se redă modalitatea orientată către participantul intern cu valoarea *capacitate*, ci modalitatea epistemică cu valoarea *certitudine*:

- (53) (a) **Ana nu poate să nu danseze tangou.**
 (b) *Ana trebuie să danseze tangou.*
 (54) (a) **Furtuna aceasta nu poate să nu distrugă culturile.**
 (b) *Furtuna aceasta poate / trebuie să distrugă culturile.*

În al treilea rând, strategia (NegOpvNeg(p)) ilustrează scalaritatea dimensiunilor semantice de bază. De pildă, enunțurile (58a,b) și (59a,b) exprimă orientare către participantul extern, dar cu valoarea *obligativitate*, și nu *permisiune* (compară cu (19), (20)) sau *interdicție* (vezi (21), (22)).

- (55) (a) *Sunt de acord, Ioana nu poate să nu rămână acasă.*
 (b) *Sunt de acord, Ioana trebuie să rămână acasă.*
 (56) (a) **Nu pot să nu opresc la Paris, nu-i a/a/a-i?**

(b) Trebuie să opresc la Paris, nu-i a a / a a-i?

BIBLIOGRAFIE

- Barbu, Ana-Maria, 2004, „The negation NU: lexical or affixal item?”, în: Emil Ionescu (ed.), p. 68-82.
- Barbu Mititelu, Verginica, Roxana Maftai Ciol neanu, 2004, „The main aspects of the grammar of negation in Romanian”, în: Emil Ionescu (ed.), p. 32-67.
- Borchin, Mirela Ioana, 1999, *Modalitatea și predicatul verbal compus*, Timișoara, Helicon.
- Cornillie, Bert, 2007, *Evidentiality and epistemic modality in Spanish (semi-)auxiliaries: a cognitive-functional approach*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- de Haan, Ferdinand, 2005, „Typological approaches to modality”, în William Frawley (ed.), p. 27-69.
- Dominte, Constantin, 2003, *Negația în limba română*, Editura Fundației României de mâine, București.
- Frawley, William, 2005, *The expression of modality* Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- GALR, 2008 = Valeria Gușu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române, I, Cuvântul, II, Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
- Huddleston, R., Geoffrey K. Pullum, 2008, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge University Press.
- Emil Ionescu (ed), 2004, *Understanding romanian negation: syntactic and semantic approaches in a declarative perspective*, București, Editura Universității din București.
- Nuyts, Jan, 2005, „Modality: Overview and linguistic issues”, în: William Frawley (ed.), p. 1-26.
- Portner, Paul, 2009, *Modality*, Oxford, Oxford University Press.
- Taleghani, Azita H., 2008, *Modality, Aspect and Negation in Persian*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins.
- van der Auwera, Johan, Vladimir Plungian, 1998, „Modality's Semantic Map”, *Linguistic Typology*, 2, p. 79-124.

MODALITY AND NEGATION IN CONTEMPORARY ROMANIAN

(Abstract)

The paper is devoted to the analysis of the interaction of clausal modality and clausal negation. The article is organized as follows: in section 1 the author outlines the theoretical framework within which the meanings of modality in contemporary Romanian are analysed. It is assumed that modality comprises three basic semantic dimensions: (i) epistemic (*strong probability, weak probability, certainty, evidentiality*); (ii) participant-internal modality (more or less identical with dynamic modality: *ability*); (iii) participant-external modality (divided into (a) deontic modality – *permission* and *obligation* and (b) non-deontic modality – *possibility* and *necessity*).

In section 2 the author presents the (semi)grammaticalized means of expressing modality. In contemporary Romanian modality can be expressed by different means: modal verbal operators (MvOp, also called modal (semi)auxiliary verbs), the category of mood, lexical means (verbs, adverbs, and adjectives) and modal tags. Further on, the five patterns of structures with MvOp are presented.

In section 3 the author discusses three basic negation placement strategies: (Neg) (MvOp) (p)), (MvOp) (Neg) (p)) and (Neg) (MvOp) (Neg) (p)). Only the first strategy is permitted for all patterns with MvOp and this strategy shows the modal square of oppositions (*probability ~ non-probability; ability ~ non-ability; permission ~ non-permission possibility ~ non-possibility* and so on). Only the second strategy will highlight the positive vs. negative polarity opposition. The third strategy is, on the one hand, a means of expressing double negation in Romanian and, on the other hand, a way of highlighting the scalable range of modal meanings in a language and their complex interactions.